

Rózsa T. Endre

Korai magyar visszhang

Fülep Lajos

Cezanne-recepciója 1906–1907-ben

Szépművészeti Múzeum,
2021. X. 28. – 2022. II. 3.

A 20. század során Cezanne művészete egyre ismertebbé vált, régóta az általános műveltség ki-tüntetett része, kiadták oeuvre-katalógusát (catalogue raisonné), festészetét sokféle szempont szerint feldolgozták Japántól Brazíliáig. Ezzel szemben a 20. század eleji Magyarországon, de még Franciaországban is csak egy szűk kör ismerte és értette. A korai magyar recepciót ehhez képest kell mérlegelni.

A megértést Cezanne élete során nehezítették a depressziós hajlamai, pszichés zavarai és félrehúzó-dó életvitele. A mesternek önértékelési zavarai voltak, rendszeresen kiújuló kétségek gyötörték haláláig. Gyerekkori barátja, Emil Zola egy idő után csalódottá vált, és úgy hitte, hogy Cezanne végső soron csak egy „abortált zseni”.

Magyar viszonylatban a nagybányai „neósokra”, a Nyolcakra, a párizsi magyar kubistákra, a fiatal magyar művésznemzedék legjobbjaira rendkívül mély benyo-mást tett az aix-i mester művészete, és négy korai írá-sával Fülep Lajos nyitotta meg a Cezanne-értelmezések sorát. A Szépművészeti Múzeum igényes, választékos és máris nagy közönségsikert arató, blockbusternek nevez-hető kiállításáról az Új Művészet decemberi számában írtam.¹ A jobb tájékozódás megkönnyítése érdekében most megjelölöm Cezanne életművének periódusait, an-nak tagolását, aminek azonban még a cezúrái sem pon-tosak – több okból.

1875-től kezdte a szakma elfogadni Cezanne-t, elis-mertsége növekedett, és 1906-ban, halála idején már egyre több művét helyezték magas polcra. Az erősödés azóta is stabil, a műkereskedelmi árak növekedése hi-telesen mutatja ezt. Némi egyszerűsítéssel négy eltérő korszakra tagolható az életmű. Inkább csak támpontok a korszakhatárok, jobb híján meghatározó események-hez vagy a tematikai váltásokhoz köthetők. Nem könnyíti meg a korszakolást az sem, hogy Cezanne sokszor évekig dolgozott egyetlen festményen. Természetesen nem folyamatosan, amikor elért egy bizonyos stádiu-mot, félretette a vásznat. Később újra és újra elővette, finomította, módosította. Említett írásomban részlete-sen foglalkoztam az egyik kirívó példával. 1887–1889

(más datálás szerint 1890–1896) között festette a bu-dapesti kiállítás egyik csúcspontját, *A nagy fenyő*² című képét. A mester nemcsak a kompozíciót módosította, de kétszer is megtoldotta festés közben az eredeti vásznat. Előbb egy 8 centiméteres, majd egy második, 4,5 centiméteres vászoncsíkot illesztett a felső szélhez, hogy a megnövelt felületen teljessé tudja tenni remek-művét.

A kezdeti, sötét periódus az 1861 és 1870–72 közötti évtized jellemzője, a második, az impresszionista idő-szak a rákövetkező évtizedé, akkoriban Camille Pissar-róval dolgozott együtt. A harmadikat, a 70-es, 80-as évek fordulójától kezdődő másfél évtizedet tekintjük a francia festő „érett”, „konstruktív” periódusának. Ak-kor már végleg visszatért Provence-ba, a szülőföldjére, és vitán felül akkor vált a modern képzőművészet egy-re erősebb hatású, életműveket befolyásoló mesterévé. Ahogyan Picasso kifejezte: Cezanne a mi apánk. A Szép-művészeti Múzeum kiállítása igyekszik erre az időszakra tenni a hangsúlyt, ami érthető. Cezanne életében az

BORTNYIK Sándor:
*Mértani formák a
térben*, 1924, olaj,
vászon, 54x74 cm
(A versón: *Alakok*, é. n.)
Egykor Forbát Alfréd
gyűjteménye
Fotó: Harasztos Áron
HUNGART © 2022
↓

↑
 Paul CEZANNE:
 A tálató, 1877–1879,
 olaj, vászon,
 65,5×81 cm
 Szépművészeti
 Múzeum, Budapest

első (és utolsó) önálló kiállítását 1895-ben rendezte meg Ambroise Vollard a galériájában. A konstruktív korszak végét és az utolsó periódus kezdetét ez az esemény jelzi. Életének utolsó évtizedben nagyszerű vásznakat festett, stílusa megújult, és a különféle témátípusok zárókövei a helyükre kerültek.

Korai, „fekete” korszakát couillarde-nak nevezte Cézanne. Az obszcén szó jelentése: balfaszág. Néhány képcím is mutatja a téma megválasztásának vadságát. *Lót és a lányai* (1865), *A megerőszakolás* (1867), *A gyilkos* (1867–70). Erősen használta a kaparó spatulát, Goya és Courbet hatása érződik a modorában. De hogy ne legyen ilyen egyszerű, még az „impresszionista” szakasza végén is festett hasonló képet, a *Fiatal parasztlány* (1877) ilyen. A Sennelier művészellátó cég szállította neki az olajfestékeket. Sisley, Gauguin és Van Gogh is a kliensük volt. A cég megőrizte a listát, tizennyolc fajta olajfestéket vásárolt Cézanne Sennelier-től; kiugrik közülük a 757-es kódszámú festékfajta. Noir de peche, őszibarack-fekete. Az őszibarackmag elszeszenítéséből állítják elő ezt a különleges tónusú, szerves pigmentet. Élete végéig kedvelte Cézanne az őszibarack-feketét, Aix-ben őrizik téglalap alakú utolsó festőpalettáját, azon is ez maradt a domináló szín. A selymes őszibarack-fekete markáns eleme színhasználatának. A mester festéklapját a bécsi Albertina „palettakiállításán” láttam több más művészpaletta társaságában. Cézanne különleges fekete színe azonnal magához vonzotta a figyelmemet.

Közel fél évet töltött 1906 nyarán-őszén Fülep Lajos Párizsban. Mindössze 21 éves volt, Magyarországon kezdte a hírlapírói pályát, és máris nevet szerzett magának. Publicisztikákat, színházi tudósításokat, művészeti kritikákat írt például *A Hét* és a *Szerda* című progresszív lapoknak, melyeket a *Nyugat* közvetlen elődei között tart számon az irodalom- és sajtótörténet. Átlapoztam kissé az időszak sokszínű, pezsgő sajtóéletét, és meglepetésemre a progresszív lapok munkatársai között több olyan hírlapíró nevére bukkantam, akiket a konzervatív Budapesti Hírlap szerkesztőségi tablójáról már ismertem, ennél a lapnál volt ugyanis apai nagyapám rovatvezető. A század bő első évtizede, ami egészen a világháborúig kitartott, az eszmei naivitás kora volt, szinte korlátlan toleranciával. Fülep írhatott akár jobbfelé, de Kiss József akkor is meghívta *A Hét* munkatársának. A keveredés mutatja, hogy az eszmei frontvonalak nemigen tisztázódtak, az írók és hírlapírók pártállástól függetlenül egymás társaságában töltötték a szabadidejüket a Dohány utcai Otthon Klubban vagy a Fészekben. A durva cezúra 1919–1920-ban, a háborús vereséget követő politikai krízissel és Trianonnal hasított bele a magyar társadalom testébe. Az ország akkor vált súlyosan megosztottá. Úgy hiszem, hogy a mély vágás sebe ma is sajog.

Párizsi utazása előtt Fülep ajánlólevelet kért Rippl-Rónaitól, aki Thadée Natansonnak, az időközben megszűnt *Revue blanche* szerkesztőjének címezte az ajánlást, és

arra kérte barátját, hogy hozza össze Fülepet a *Mercur de France* szerkesztőivel. Charles Morice volt a *Mercur* művészeti rovatának vezetője, aki egy nevezetes körkérésben tudakolta a francia művészeketől: Véget ért-e az impresszionizmus? Megújulhat-e? (*L'impressionnisme et-il fini? Peut-il se renouveler?*), Mennyire becsüli Ön Cezanne-t? (*Quel état faites-vous de Cezanne?*) Morice kissé agresszív kérdésre az egyik megkérdezett azt válaszolta: Cezanne tette ki a kérdőjelet a természet fogalma után.³

Gosztonyi Ferenc, aki már a 2012-es *Cézanne és a múlt* című kiállítás alkalmából foglalkozott Cezanne korai magyarországi recepciójával, majd egy újabb alapos tanulmányban értelmezte Fülep pályájának a Cezanne-írásoktól a *Magyar Művészetig* (1923) terjedő szakaszát, kibontotta az annak alapot adó gondolati hátteret.⁴ Gosztonyi koncepciója némileg egyoldalú, csupán a „nemzeti” szál kutatására szorítkozott ebben az írásában, és hiányérzetet kelt bennem, hogy – akár finom jelzésekkel – nem tért ki *A szellem* című folyóirat, a hosszú firenzei időszak, a Nietzsche-fordítás vagy a Lukács Györgyhöz és a Vasárnapi Kör tagjaihoz fűződő bokros kapcsolatok el nem hanyagolható kérdéseire.⁵ A kör emigrált tagjai közül jó néhányan jelentős művészettörténészek lettek, mint Antal Frigyes, Hauser Arnold, Wilde János. Fülep személyes tanítványa, a Bécsben élő Tolnai Károly Cezanne-tanulmányt közölt az egyik budapesti művészeti folyóiratban.⁶

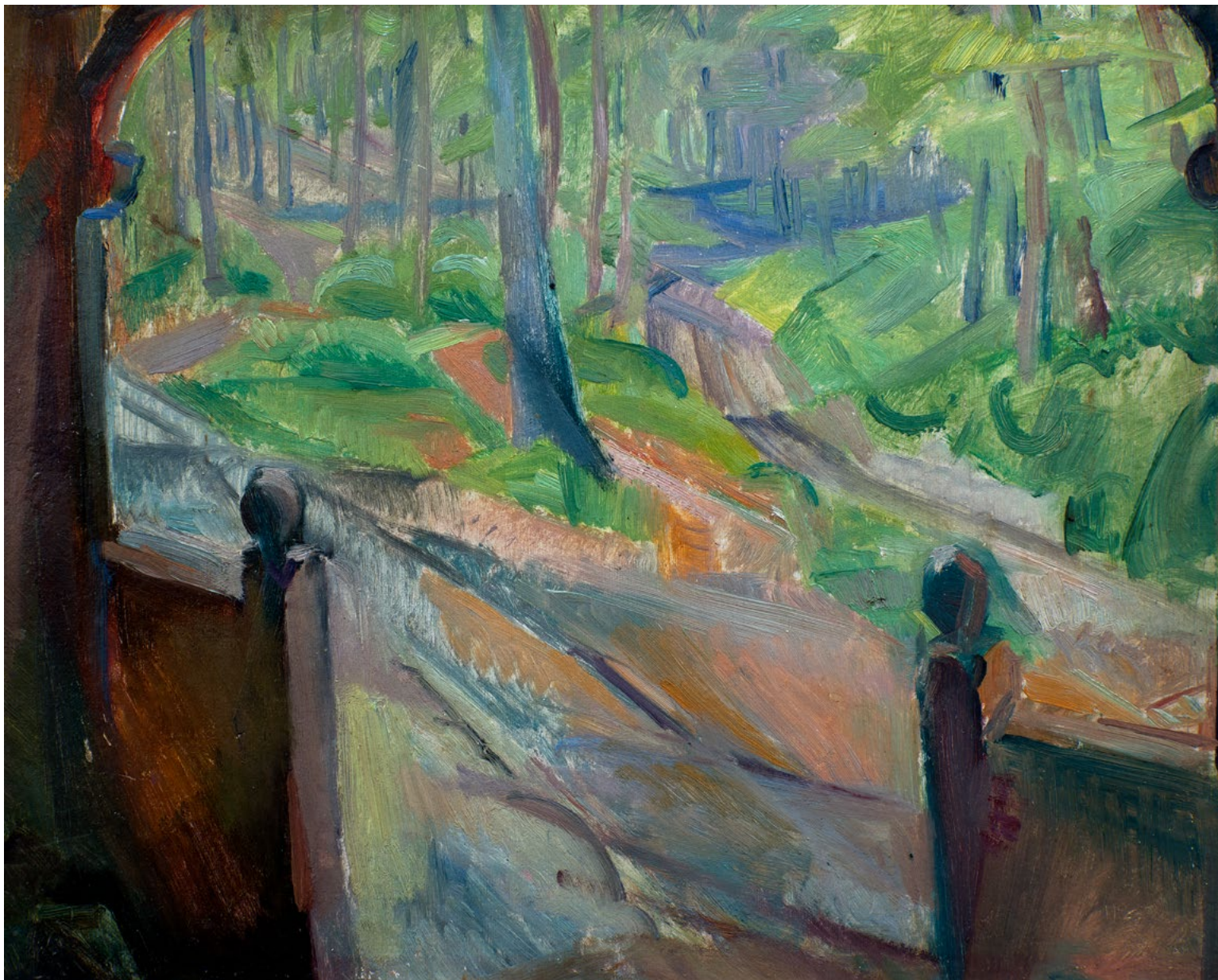
Fülep Lajos 1906–1907-ben négy cikket publikált Cezanne művészetéről. Kettőt még Párizsban írt a rövid életű *Szerda* számára, további kettőt a hazatérte után. Az Őszi Szalon (Salon d'Automne) 1906. október 6-án nyílt meg a Petit Palais (des Champs-Élysées) termében, és november 15-én zárt. Tudósítást küldött Fülep az Őszi Szalonról a *Szerdának*, de mivel 1906. október 22-én, tehát még a Szalon bezárása előtt a 67 éves Cezanne váratlanul meghalt, egy önálló írásban értékelte az elhunyt mestert. A rákövetkező évben, 1907-ben már Magyarországon tette közzé további Cezanne-tanulmányait (*Cezanne és Gauguin* címmel a *Hétben*, majd Paul Cézanne címmel a *Művészetben*, Lyka Károly lapjában). Fülep Lajos négy írását igen alaposan feldolgozta Gosztonyi Ferenc. A Fülep-írások gondolatkészletében, szóhasználatában nagyon sok a hasonlóság, ami természetes. Az egyik fő gondolata szembeállítja Cezanne-t az impresszionistákkal, ami az 1880-as évektől egyre inkább igaz, de azért jóval bonyolultabb a kérdés, és nem csak azért, mert korábban Cezanne maga is impresszionista volt. Ismeretes Cezanne felkiáltása: „Monet csak egy szem, de édes Istenem, micsoda szem!” (*Monet, ce n'est qu'un oeil, mais bon Dieu, quel oeil!*) A másik vezető elv a „primitivizmus”. A *Művészetben* megjelent írását így összegezte Fülep: „Nem az impresszionisták, hanem a primitívek közé tartozik Cézanne, valamint Gauguin és van Gogh is.” A kategória egy ideig kétségtelenül divatban volt, Émile Bernard-tól, Maurice Denis-től származhatott, de hamar elévült. Francois Chédévile, a Société Paul Cezanne egyik vezetője hívta fel a figyelmet, hogy Fülep számára a legfontosabb információs forrás valószínűleg az a Thadée Natanson volt, akihez Rippl-Rónai ajánlólevelet adott. Natanson már 1895-ben nagy cikket írt a Vollard Galéria Cezanne-kiállításáról.⁷ Sok más történet mellett egy ideillő epizódot írt meg Vollard a kiállításról. Szakállas, testes férfi lépett be a galériába, és minden alkudozás nélkül megvett három vásznat. Vidéki gyűjtőnek gondolta Vollard a földbirtokos kinézetű férfit. Később tudta meg, hogy Claude Monet volt a vevője.⁸

Egy meglepő tényt szúrt ki Gosztonyi Ferenc.⁹ Az 1906-os Őszi Szalon kiállításán tíz Cezanne-festményt állítottak ki. Hat tájképet, két csendéletet és két portrét. A kutatás a tizből négyet tudott eddig azonosítani. Ezek egyike a *Tálatló* (Buffet), amit Genthon István 1873–1977 közé datált, a kiállítási katalógus későbbre, 1877–1879-re. Nemes Marcell gyűjteményébe került a festmény, 1913-ban Párizsban aukcionálták, ott vette meg báró Hatvany Ferenc, és 1917-ben a Szépművészeti Múzeumnak ajándékozta. A Szépművészeti Múzeum új szerzeményeiről írt cikkében Fülep azt a pikírt megjegyzést tette a *Tálatlóról*: ha nem is elsőrendű klasszikus, ez a mű is jól képviseli a mestert. Arról viszont szót sem ejtett, hogy ezt a képet korábban, 1906-ban már látta Párizsban. Egyike volt annak a tíz Cezanne-képnek, amik olyannyira fellelkesítették, lázba hozták.¹⁰ Egy évtized múltán nagyot csökkent a hevület, vagy elmosta a feledés.

Sok magyar művész sokat köszönhet Cezanne-nak, és különösen sokat a Párizsban információt kereső, műtermekben tanuló fiatal képzőművészek. Kínos tévedéssel Julien Bastien-Lepage-t mutatta a nagyon tévesen járó óra Budapesten, miközben Nagybányán felbukkantak a „neósok”, Czóbel Béla, Ziffer Sándor és mások. Az Académie Julian műterméibe (ahol Marcel Duchamp, Fernand Léger és František Kupka is tanult vagy jóval

↑ SZOBOTKA Imre:
Portrétanulmány,
1914, ceruza, papír,
26,3×20,8 cm
Fotó: Berényi Zsuzsa
HUNGART © 2022

↑
Ismeretlen:
Küüllő menti erdős
táj fatornácról
(Fenyőliget),
1911-1912, olaj,
karton, 31×41,5 cm
Fotó: Berényi Zsuzsa
HUNGART © 2022

később Robert Rauschenberg) járt Berény Róbert, Perrott-Csaba Vilmos, Czigány Dezső. 1909-ben megalakult Budapesten a Nyolcak,¹¹ egyikőjük, Tihanyi Lajos remek portrét festett Fülepről. Majd a Nemzeti Szalon 1912-es kiállításán mérvadó francia, német, orosz művészek is kiállítottak a magyarok mellett. Mindez egy évvel korábban, mint a New York-i Armory Show. A magyar óra szinkronba került a világórával.

A párizsi La Palette akadémián, amit Sonia Delaunay és Marc Chagall is látogatott, a 10-es években Metzinger és Le Fauconnier irányításával egy magyar kubista csoport formálódott ki, köztük Csáky József, Farkas István vagy a legszínesebb párizsi kubista, a Cézanne nyomdokát követve elinduló Szobotka Imre,¹² akire Guillaume Apollinaire is felfigyelt a Salon des Indépendants

kiállításán. De a súlyos vereséggel végződött I. világháborús zűrzavar a legszerényebb álmokat is szétfoszlatta. Minden köddé vált, a felzárkózás maradék lehetősége elúszott. A kezdeti magyar művészeti progresszió korából a jócskán megfoghatkozva fennmaradt művek a mai aukcionálás igen magasra értékelt sztárjai. Jó hír, hogy Passuth Krisztina nyomán néhány művészettörténész kutatja és rekonstruálja a roppant rövidre szabott magyar virágkört. A Magyar Vadak után hamarosan összeáll a Magyar Kubisták kiállítása. Az utolsó utáni pillanatban vagy talán mégis a huszonegyedik óra utolsó percében.

A megjelenést a B. Braun támogatta.

1 Rózsa T. Endre: A láthatatlan illesztés erősebb, mint a látható. *Új Művészet*, 2021/12. 12-15.
2 Le grand pin. Museu de Arte de Sao Paolo.
3 T. J. Clark: Not Writing about Cézanne. *The Threepenny Review*, Berkeley, California, 2021/tél, 164.
4 Gosztonyi Ferenc: A szimbolista Fülep (I.). In: Bardoly István, Jurecskó László, Sümegi György (szerk.): *A feledés árja alól új földeket hódítok vissza*. MTA Művészettörténeti Kutatóintézet – MissionArt Galéria, Budapest, 2009. 64-80.
5 Egyetlen, de jelentős példa Lukács György: Fülep Lajos Nietzsche-ről. *Nyugat*, 1910/14.
6 Tolnai Károly: Cézanne történeti helye. *Ars Una*, 1924.
7 *La revue blanche*, 1895. december 1.
8 Ambroise Vollard: *Souvenirs d'un marchand de tableaux*. Paris, Édition Albin Michel, 1937, 190.
9 Gosztonyi, i. m., 65.
10 Fülep Lajos: *Egybegyűjtött írások III. Cikkek, tanulmányok 1917-1930*, Budapest, 1998, 31.
11 Lukács György: *Az utak elváltak*, 1910, 3.
12 Hevesy Iván: Szobotka Imre képei, *Nyugat*, 1921, 12.